

Zygmunt Pyzik

Grób skrzynkowy kultury amfor kulistych w Pacanowie, pow. Busko

---

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 3, 31-46

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZYGMUNT PYZIK

GRÓB SKRZYNKOWY KULTURY AMFOR KULISTYCH W PACANOWIE, POW. BUSKO

WSTĘP

W dniach od 11 do 13 listopada 1963 r. autor niniejszego opracowania przeprowadził na polecenie Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach badania ratownicze na znacznie już zniszczonym stanowisku grobowym kultury amfor kulistych. Badania wykonane zostały na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

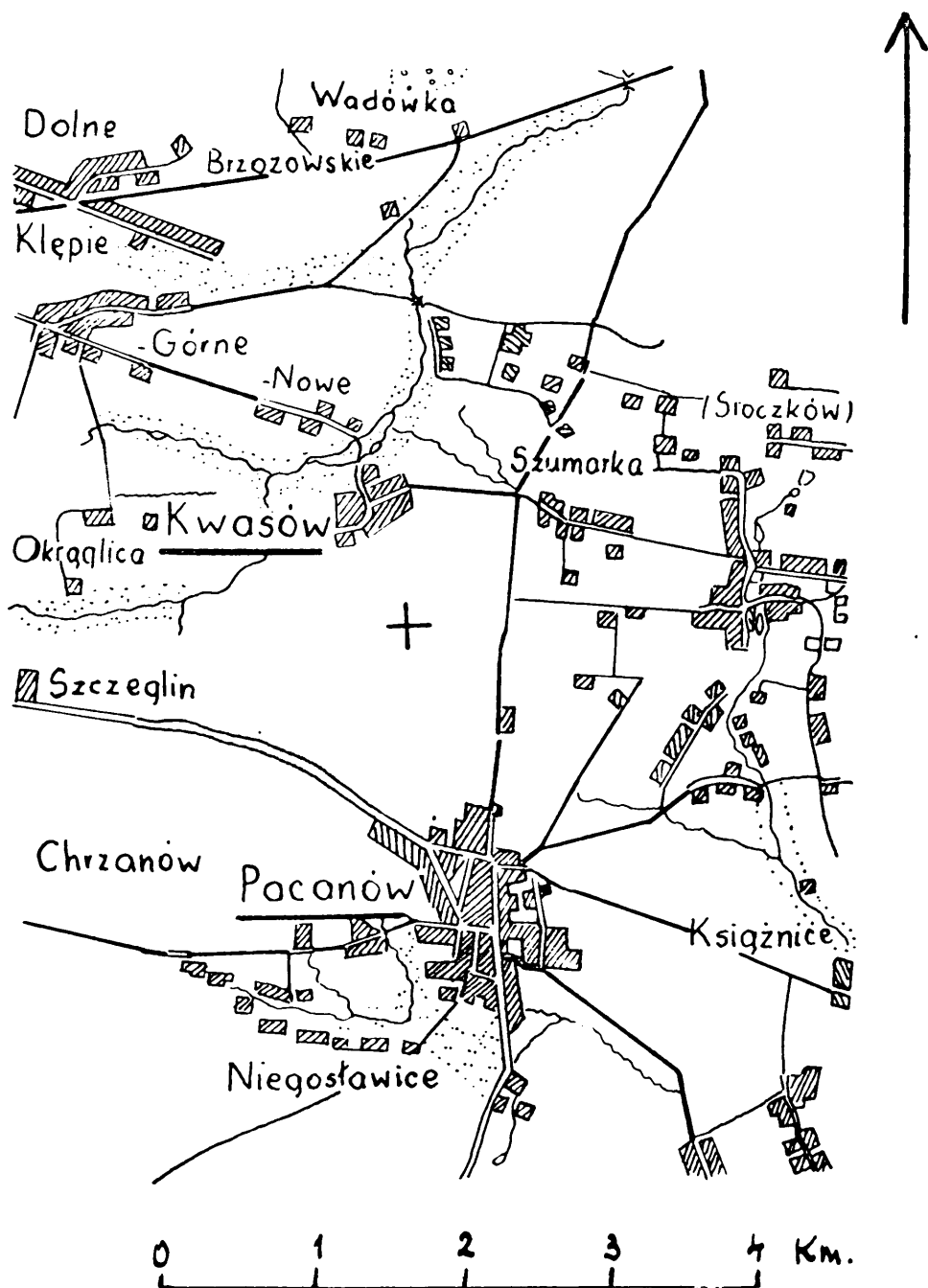
Przedmiotem badań był grób skrzynkowy, przypadkowo odkryty w czasie orki około 20 września 1963 r. przez Mariana Pękale, rolnika z Kwasowa. Odkrywca początkowo sądził, że natrafił na bunkier z czasów ostatniej wojny i postanowił go odsłonić. Przekonawszy się, że jest to grobowiec, dał o nim znać st. sierż. W. Siekańskiemu z posterunku MO w Pacanowie, który zawiadomił o odkryciu Komendę Powiatową MO w Busku, prosząc o dalsze przekazanie informacji kompetentnym czynnikiem. W ten sposób wiadomość o grobie dotarła do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który spowodował przyjazd do Pacanowa mgra J. Kuczyńskiego, prowadzącego w tym czasie badania w Wiślicy. Wraz z nim przybył na miejsce dr A. Kempisty, przebywający wówczas w Miernowie koło Wiślicy, gdzie badał tamtejsze kurhany. Zanim przyjechali wymienieni archeologowie, M. Pękala, namówiony przez swych sąsiadów, razem z nimi powtórnie naruszył grób, wyrzucając z niego całą zawartość, to jest szczątki szkieletów ludzkich, inwentarz grobowy i ziemię próchniczą, która tworzyła na dnie grobowca kilkucentymetrową warstwę.

Przeszukawszy grób, M. Pękala zabezpieczył go, a materiał kostny wraz ze znalezionymi przedmiotami przekazał mgrowi J. Kuczyńskiemu podczas jego bytności w Pacanowie dnia 27 IX 1963 r.

LOKALIZACJA OBIEKTU

Stanowisko znajduje się w obrębie działki Mariana Pękali z Kwasowa, na polu o nazwie „W 14 klinach”, leżącym w granicach administracyjnych osady Pacanów (GRN w miejscu) w powiecie Busko-Zdrój. Położone jest na kulminacji łagodnego wzniesienia o wysokości 210—220 m n.p.m., w pobliżu granicy pól pacanowskich i kwasowskich, przebiegającej w odległości około 2 km na północ od Pacanowa (ryc. 1). Jest to wysoczyzna pokryta lessem, pod

Ryc. 1. Stanowisko kultury amfor kulistych w Pacanowie, pow. Busko (położenie stanowiska oznaczono krzyżykiem)

którym na bliżej nie określonej głębokości zalegają skały trzeciorzędowe wieku miocenijskiego. Powyżej zwartego poziomu gliny lessowej występuje warstwa szarobrunatnej i brunatnej próchnicy o miąższości 20—25 cm. W niższych partiach wysoczyzny między Pacanowem i Kwasowem grubość warstwy humusu jest o kilka centymetrów większa.

Najbliższe otoczenie przebadanego obiektu stanowią pola uprawne oraz 3 domy z zabudowaniami gospodarczymi: Edwarda Kira — w odległości ok. 180 m na NW, Władysława Stolickiego — 80 m na NE (ryc. 2) oraz Krzywickiej — 100 m na E.

PRZEBIEG BADAŃ RATOWNICZYCH

Przed przystąpieniem do prac wykopaliskowych przeprowadzono wstępne badania powierzchniowe na polach, leżących w promieniu 1 km od miejsca odkrycia grobu. Rezultat poszukiwań powierzchniowych był negatywny, być może dlatego, iż nie były one dostatecznie szczegółowe z powodu zasianego na polach zboża. Jedynie w pobliżu grobu znaleziono na powierzchni pola kilka drobnych skorup pochodzących niewątpliwie z odkrytego obiektu, wyrzuconych wraz z ziemią z jego wnętrza przez M. Pękale.

W celu zbadania ocalałej konstrukcji grobowej założono wykop badawczy o powierzchni 12 m². Eksplorowano dwudziestocentymetrowymi warstwami mechanicznymi do głębokości 140 cm, to jest do poziomu calcowego, na którym posadowiony był grobowiec.

W trakcie badań sporządzono szczegółową dokumentację opisową, fotograficzną i rysunkową. Wszystkie materiały z badań, z wyjątkiem materiału

Ryc. 2. Działka M. Pękali z wykopem badawczym; na drugim planie zabudowania W. Stolickiego

kostnego, znajdują się w Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach. Szczątki szkieletów ludzkich przesłano do Pracowni Antropologicznej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie w celu przeprowadzenia badań specjalistycznych. Wyniki tych badań, przeprowadzonych przez mgr Alinę Wiercińską, publikowane są oddzielnie w niniejszym tomie¹.

KONSTRUKCJA GROBU

Grobowiec miał kształt prostokątnej skrzyni, wydłużonej na osi E—W. Zbudowany był z pobieżnie obrobionych płyt dolnomiocenkiego (torton) wapienia litotamniowego², którego odkrywki znane są w tamtych stronach. Grubość płyt wahała się w granicach 12—20 cm. Wymiary grobowca były następujące:

długość — 228 cm
 szerokość — 145 cm
 wysokość — 107 cm.

Spośród ścian najbardziej interesująco pod względem konstrukcyjnym i funkcjonalnym przedstawiała się ściana wschodnia, stanowiąca przód grobowca. Zbudowano ją zasadniczo z dwu obrobionych płyt, tak ukształtowanych, iż po zestawieniu tworzyły mniej więcej pośrodku górnej części ściany w przybliżeniu półkolisty otwór o wymiarach 33—60 cm. Poniżej otworu boki płyt ściśle przylegają do siebie. Poza otworem i częścią najbliższą dwie duże płyty, w których znajduje się otwór, obudowane były od zewnątrz (aż do podstawy grobu) przyległym do ściany „murkiem” z kamieni nie obrobionych, wielkości 10—25 cm. Jako lepsza użyto gliny.

Otwór znajdujący się w opisanej ścianie był założony trzema płytami o grubości 6—11 cm oraz wymiarach 37×56 , 44×45 i 40×52 cm. Dwie spośród wymienionych płyt były wieloboczne, trzecia prostokątna. Jedna opierała się na „murku”, a pozostałe dwie na lessie, który w tym celu podsypano do odpowiedniej wysokości. W ten sposób otwór zasłonięty był całkowicie (ryc. 3—5).

Tylną, zachodnią ścianę grobowca tworzyła jedna płyta. Ściana południowa składała się z dwu płyt, przylegających pod kątem prostym do boku ściany wschodniej i zachodniej.

Ścianę północną stanowiła tylko jedna płyta, ustawiona między wschodnią i zachodnią ścianą grobowca.

Grobowiec nakrywały trzy wieloboczne, z grubsza obrobione płyty. Płyta środkowa osunęła się w czasie orki i ten właśnie fakt stał się przyczyną odkrycia opisywanego obiektu (ryc. 6). Szczeliny między nakryciem grobu i jego ścianami utkano małymi (10—20 cm) kawałkami wapienia i gliną. Wierzch grobu zarysował się na głębokości ok. 30—35 cm.

¹ A. Wiercińska *Analiza antropologiczna szczątków kostnych z grobu skrzynkowego kultury amfor kulistych z Pacanowa, pow. Busko*, zob. artykuł w niniejszym tomie, s. 47.

² Rodzaj skały i jej wiek określiła geolog mgr inż. Eugenia Fijałkowska, za co składam Jej podziękowanie.

Ryc. 3. Grób skrzynkowy z otworem w ścianie wschodniej zasłoniętym płytami

Ryc. 4. Widok grobu po odsłonięciu otworu

Ryc. 5. Otwór we wschodniej ścianie grobu

Ryc. 6. Nakrycie grobu (płyta środkowa została zniszczona w czasie orki)

Dno grobu, znajdujące się na głębokości 140 cm, licząc od powierzchni gruntu, stanowił równo splantowany calcowy less koloru żółtobrazowego. Na dnie zalegała kilkunastocentymetrowej grubości warstwa humusu.

POCHÓWKI

Analiza antropologiczna szczątków kostnych pochodzących z badanego grobu wykazała, iż pochowano w nim 2 mężczyzn i 1 dziecko w wieku 12—15 lat życia³.

O układzie szkieletów odkrywca grobu nie umiał dokładnie poinformować prócz tego, że czaszki znajdowały się w części zachodniej skrzyni. Natomiast wcześniej powiedział mgrowi J. Kuczyńskiemu, iż pochowani „wyglądali, jak gdyby siedzieli, tylko że leżeli”, na podstawie czego można by sądzić, że leżeli na boku w pozycji skurczonej.

INWENTARZ GROBOWY

Wyposażenie grobu zachowało się w stanie niekompletnym i szczątkowym, gdy idzie o naczynia, z których ani jedno nie pozostało całe. Prawdopodobnie uległy one zniszczeniu skutkiem działalności osób, które spenetrowały grób przed przybyciem na miejsce odkrycia wspomnianych wyżej archeologów. Materiał ceramiczny udało się częściowo wykleić.

S k ł a d i n w e n t a r z a: 3 lub 4 naczynia gliniane, siekiera krzemienne, wiór krzemienny, fragment gładzika (?) kwarcytowego i fragment ozdoby miedzianej lub brązowej.

1. Fragment szerokootworowej czarki z wyodrębnioną przez wgłębienie leżącą szyjką i lekko zaznaczonym dnem (ryc. 7). Szyję pokrywa ornament na przemian sznurowy i stempelkowy. Złożony jest z trzech potrójnych dookólnych pasm odcisków sznura, oddzielonych od siebie dwoma dookólnymi i potrójnymi pasmami łuczków zachylonych ku dołowi. Na największej wypukłości brzuśca pod nasadą szyi umieszczone są 3 niskie stożkowate guzki w odległości 1,6—1,8 cm od siebie. Powierzchnia naczynia dobrze wygładzona, brązowo-brunatna. Przełom brunatny. Gлина z drobną domieszką tłuczni. Wypalenie słabe. Wymiary: wysokość 10 cm, średnica wylewu 13 cm, średnica dna 5 cm, grubość ścianek i dna 0,4 cm.

2. Skorupa z misy o średnicy wylewu 20 cm, zdobionej na szyi dookólnymi i na przemian leżącymi podwójnymi pasmami odcisków cienkiego sznura i rzędami pionowo ułożonych, otwartych w lewo łuczków (ryc. 8). U nasady szyi 3 guzki, pomiędzy nimi poziome, przerywane linie sznurowe, a pod nią podwójny rząd łuczków opuszczonych na dół. Powierzchnia gładzona, brązowo-brunatna. Brzeg wylewu zaokrąglony. Przełom brunatny. Gлина z domieszką drobno- i średnioziarnistego tłuczni.

3. Fragment dna misy wraz z częścią przydenną, gładzonej, koloru brązowobrunatnego. Dno wyodrębnione, o średnicy 8 cm (ryc. 9).

4. Dwie skorupy stanowiące część szyi misy, której fragment opisano wyżej (zob. opis w punkcie 2, ryc. 10—11).

5. Skorupa cienkościennego naczynia bardzo słabo wypalonego, zdobiona rzędami łuczków i dołków. Przełom ceglasty.

³ A. Wiercińska, op. cit.

Ryc. 7. Czarka

Ryc. 8. Skorupa z misy

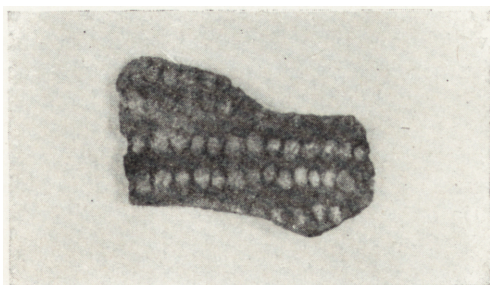
Ryc. 9. Dno misy

Ryc. 10

Ryc. 11

Ryc. 12

Ryc. 13

Skorupy z grobu skrzynkowego w Pacanowie

6. Cztery skorupy jednego naczynia, zdobione poziomymi rzędami małych dołków umieszczonych obok siebie (ryc. 12—13).

7. Skorupa z częściowo zachowanym zdobieniem w postaci poziomego pasma, złożonego z pięciu cienkich linii sznurowych.

8. Kilkadziesiąt małych skorup i okruchów z cienkościennych naczyń o powierzchni brązowej i brązowoszarej z odcieniem brunatnym, o przełomie brunatnym i ceglastym. Pochodzą z naczyń bardzo słabo wypalonych.

9. Siekiera czterościenna kształtu w przybliżeniu trapezowatego, z krzemienia pasiastego (ryc. 14). Powierzchnia starannie gładzona. Ostrze nieco stępione. Obuch uszkodzony. Na jednym boku siekiery znajdują się naloty węgla wapnia. Długość 11,7 cm, długość ostrza 4,5 cm, szerokość obucha 2,5 cm, największa grubość mniej więcej w połowie długości siekiery — 2,6 cm.

10. Wiór o przekroju trójkątnym z ułamanym wierzchołkiem, ostrych krawędziach bocznych, z naciekami węgla wapnia. Surowiec skazowaty, szary, biało nakrapiany. Długość wióra 7 cm.

11. Wydłużony, w przybliżeniu owalny kawałek otoczaka kwarcytowego, bez śladów używania go jako gładzika, co jednak nie wyklucza takiej jego funkcji. Długość 5 cm, grubość 3—4 cm.

12. Fragment muszelkowatej, bliżej nie określonej ozdoby (?) cienkościennnej, miedzianej (?), spatynowanej, koloru zielonkawego.

Wspomnieć jeszcze należy o znalezieniu podczas prac ratowniczych drobnych węgielków drzewnych przy ścianie północnej na zewnątrz grobu, w warstwie lessu na głębokości 100—120 cm. Węgielkom towarzyszyły smużki spalenizny.

OMÓWIENIE ZNALEZISKA

Odkryty w Pacanowie na polu M. Pękali obiekt kamienny należy do tak zwanych grobów płaskich, to jest takich, które nie mają nad sobą nasypu i niczym nie odznaczają się na powierzchni. Cały grób posadowiony był w podłożu lessowym, zalegającym pod warstwą humusu. Miał kształt prostokątnej skrzyni.

Obiekt pacanowski stanowi klasyczny przykład grobu skrzynkowego. Groby tego typu należą do pospolitych na terenie Polski, gdzie występują najczęściej w neolitycznej kulturze amfor kulistych.

Pierwsze obszerniejsze zestawienie grobów skrzynkowych z epoki neolitu w Polsce dał L. Kozłowski. Wyróżnił on wśród nich cztery rodzaje grobów, odpowiadające czterem okresom rozwojowym tych grobów⁴. Jednocześnie stwierdził, iż na całym obszarze zajęтым przez północnoeuropejską grupę grobów megalitycznych neolityczne groby skrzynkowe są uznane za najpóźniejszą grupę grobów megalitycznych⁵.

Grób pacanowski należy według schematu L. Kozłowskiego do czwartej grupy grobów skrzynkowych. Zaliczone zostały do niej groby całkowicie ukryte pod powierzchnią pola. Występują one powszechnie w III okresie epoki neolitu⁶.

⁴ L. Kozłowski *Groby megalityczne na wschód od Odry*, „Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 2, 1921, cz. 1 i 2, s. 25.

⁵ L. Kozłowski, op. cit., s. 25.

⁶ J. Kostrzewski *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, s. 59.

Ryc. 14. Siekiera z krzemienia pasiastego

Najbliższą analogię do omawianego obiektu stanowi grób odkopany w Ossolinie, pow. Sandomierz⁷. Użyto do jego budowy identycznego surowca, miał podobną konstrukcję (również z otworem w jednej z krótszych ścian), podobne rozmiary i był grobem zbiorowym. Różnice, jakie zachodzą między nimi, są stosunkowo nieliczne i drugorzędne. Grób w Ossolinie był obudowany kamieniami, a jego dno wyłożone kwarcytami, natomiast grobowiec pacanowski nie posiadał tych elementów. Miał budowę prostszą. W fakcie tym można by widzieć w rozwoju kultury amfor kulistych dalszy wzrost tendencji do uproszczeń konstrukcyjnych w budowie grobów megalitycznych.

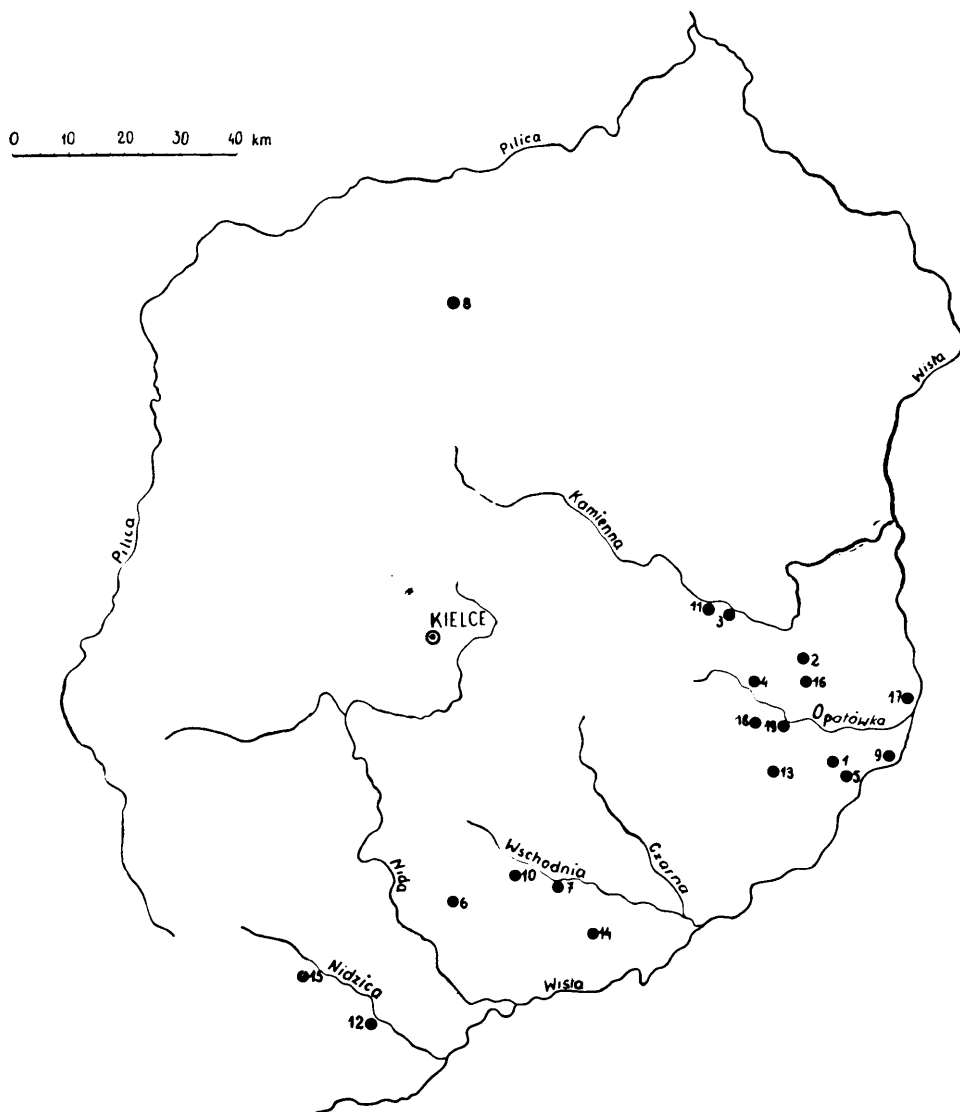
Grób w Pacanowie zawierał — jak wspomniano — szczątki 3 osobników. W związku z tym wylania się problem, czy był grobem rodzinnym z pochówkami różnoczasowymi. Nic nie wskazuje na taką jego formę. Ilość nieboszczyków pochowanych w jednym grobie nie rozwiązuje kwestii. Prof. J. Kostrzewski uznał groby skrzynkowe kultury amfor kulistych z więcej niż jednym pochówkiem za rodzinne⁸. Pogląd ten podziela również m. in. prof. Z. Podkowińska⁹. Odmienne stanowisko zajmuje w tej kwestii prof. S. Nosek, który uważa, iż chowanie większej ilości zwłok w jednym grobie odbywało się jednocześnie¹⁰. Jest zdania, że groby zbiorowe są wyrazem wywyższania jednostek

⁷ Z. Pyzik *Grób kultury amfor kulistych we wsi Ossolin, pow. Sandomierz*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 26, 1959/60, z. 3—4, s. 349—350.

⁸ J. Kostrzewski, op. cit., s. 59.

⁹ Z. Podkowińska *Neolit i wczesna epoka brązu w Polsce. Rozwój badań w latach 1945—1954* [w:] *Pierwsza sesja archeologiczna IHKM PAN*, Warszawa—Wrocław 1957, s. 65.

¹⁰ S. Nosek *Stan i potrzeby badań w zakresie neolitu Małopolski*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 23, 1956, z. 1, s. 13; tenże *Zarys archeologii Małopolski*, Kraków 1956, s. 25; tenże *Niektóre problemy neolitu polskiego* [w:] *Pierwsza sesja...*, s. 79.

Ryc. 15. Mapa stanowisk kultury amfor kulistych w województwie kieleckim

1. Malice, pow. Sandomierz	11. Jastków, pow. Opatów
2. Mierzanowice, pow. Opatów	12. Kazimierza Wielka
3. Ostrowiec Świętokrzyski	13. Ossolin, pow. Sandomierz
4. Wąworków, pow. Opatów	14. Pacanów, pow. Busko
5. Złota, pow. Sandomierz	15. Rosiejów, pow. Kazimierza Wielka
6. Biniątki, pow. Busko	16. Stodoły, pow. Opatów
7. Dzieszławice, pow. Busko	17. Winiary, pow. Sandomierz
8. Gliniec, pow. Przysucha	18. Włostów, pow. Opatów
9. Góry Pieprzowe, pow. Sandomierz	19. Żurawniki, pow. Sandomierz
10. Janina, pow. Busko	

piastujących jakąś ważniejszą rolę. W związku z tym dodawano im do grobu zwłoki członków rodziny lub niewolników¹¹.

Nie negując dyskusyjności zagadnienia, pogląd, reprezentowany przez prof. S. Noska, uznać należy za bardziej prawdopodobny. Wspomnieć tu można o pochówkach typu „sati” stwierdzonych w eneolitycznej kulturze złockiej¹², z którą wiele wspólnego ma — jak wiadomo — kultura amfor kulistych. Za koncepcją, iż grób w Pacanowie zawierał pochówki jednoczasowe, przemawiałoby m. in. umieszczenie komory grobowej na dość znacznej głębokości, utrudniającej powtórne korzystanie z grobu, jak również brak oznaczenia jej na powierzchni nasypem, co zapewne miało na celu zabezpieczenie grobu przed obrabowaniem.

Funkcja otworu w ścianie wschodniej przedstawia się zagadkowo. Wydaje się, iż nie można jej interpretować jako wejścia, którym wkładano dalsze pochówki. Umieszczenie otworu od strony wschodniej wiąże się może z kultem słońca, stwierdzonym w kulturze amfor kulistych¹³ i innych kulturach neolitycznych.

Nikłe ślady spalenizny i węgielki, występujące w pobliżu komory grobowej, świadczą o bliżej nie określonej roli ognia w obrzędzie pogrzebu.

Wyposażenie grobu pacanowskiego nie było obfite. Składało się, jak już wyżej zaznaczono, z kilku małych naczyń, siekiery, wióra krzemienno-głazdzika (?) kwarcytowego i ułamka małej ozdoby, prawdopodobnie miedzianej. Naczynia wykonane były z gliny schudzonej drobnym tłuczniem i bardzo słabo wypalone, co nasuwa przypuszczenie o ich wyłącznie obrzędowej funkcji. Należy podkreślić, iż wszystkie były cienkościenne, o ściankach obustronnie zagładzonych, i zdobione na powierzchni zewnętrznej motywami sznurowymi, stempelkowymi i guzowymi. Cechą charakterystyczną znalezionej w grobie czarki jest lejkowato ukształtowana szyja, oddzielona od brzuśca załomem, oraz ornament sznurowy i stempelkowy. Dotyczy to również pozostałej części materiału ceramicznego, w którym widoczne są wpływy kultury pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej.

Obecność w grobie wyrobów krzemienno- i szarogłazdzikowych, biało nakrapianego, świadczy o kontakcie ludności kultury amfor kulistych, zamieszkującej obszary nadnidziańskie, z terenem kopalń w Krzemionkach, pow. Opatów, i Świeciechowie, pow. Kraśnik.

Odosobnionym znaleziskiem, nie spotykanym na ogół w grobach skrzynkowych kultury amfor kulistych, jest ułamek ozdoby miedzianej lub brązowej, stanowiącej prawdopodobnie przejaw łączności kulturowej z obszarami pozakarpackimi.

Określenie przynależności kulturowej grobu skrzynkowego z Pacanowa nie nastręczyło trudności. Zarówno forma jak i konstrukcja grobu, jego zbiorowy charakter (3 pochówki) oraz cechy inwentarza grobowego wyraźnie wskazują na jego przynależność do kultury amfor kulistych. Ze względu na występowanie w materiale ceramicznym ornamentu sznurowego oraz znalezienie w grobie przedmiotu z metalu można sądzić, iż grób ten reprezentuje szczyłową fazę istnienia amfor kulistych, przypadającą na eneolit.

¹¹ S. Nosek *Niektóre problemy neolitu polskiego...*, s. 79.

¹² Z. Krzak *Materiały do znajomości kultury złockiej*, Wrocław 1961, s. 161.

¹³ Ibid.

UWAGI KOŃCOWE

Kultura amfor kulistych znana jest na obszarze między Wisłą i Pilicą z osad i cmentarzysk, ogółem z 19 miejscowości w województwie kieleckim. Osady stwierdzone zostały w Malicach¹⁴, Mierzanowicach¹⁵, Ostrowcu Świętokrzyskim¹⁶, Wąworkowie¹⁷ i Złotej¹⁸, a cmentarzyska, względnie pojedyncze groby, w Malicach¹⁹, Złotej²⁰, Biniątkach²¹, Glincu²², Górach Pieprzowych²³, Jastkowie²⁴, Kazimierzy Wielkiej²⁵, Ossolinie²⁶, Rosiejowie²⁷, Stodołach²⁸, Włostowie²⁹, Żurawnikach³⁰ i Pacanowie. Ponadto materiały kultury amfor kulistych, o których brak danych, czy pochodzą z osad, czy ze zniszczonych grobów, odkryto w Dziesławicach, Janinie i Winiarach³¹.

Wyszczególnione stanowiska skupiają się na terenach lessowych w południowej i południowo-wschodniej części województwa. Widoczne jest tutaj skupienie się osadnictwa omawianej kultury na urodzajnych glebach o podłożu lessowym. Wyjątek pod tym względem stanowi odosobnione znalezisko grobowe w Glincu, pow. Przysucha (dawniej pow. Radom), oraz dwa stanowiska wydmowe, bliżej nie określone, w Dziesławicach i Janinie.

Znaczne rozmiary i treści kulturowe osad w Mierzanowicach i Ostrowcu sugerują, iż tryb życia ludności kultury amfor kulistych miał charakter zbliżony do osiadłego. Natomiast groby, które występują najczęściej pojedynczo lub najwyżej po kilka w jednym miejscu, przemawiają raczej za koczownic-

¹⁴ *Sprawozdanie z badań terenowych Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Krakowie i Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie prowadzonych w roku 1962* (materiały powielone), s. 5.

¹⁵ B. Balcer *Osada kultury amfor kulistych na stanowisku I w Mierzanowicach, powiat Opatów*, „Materiały Starożytne”, t. 9, 1963, s. 99—142, ilustr.

¹⁶ J. Kuczyński *Osada kultury amfor kulistych w Ostrowcu Świętokrzyskim, pow. Opatów*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 26, 1959/60, z. 3—4, s. 350—354, ilustr.

¹⁷ Wł. Antoniewicz *Z dziedziny archeologii ziem Polski*, „Światowid”, t. 17, 1938, s. 376 n.

¹⁸ Z. Krzak *Kultura złocka*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, styczeń-czerwiec 1961, s. 19.

¹⁹ *Sprawozdanie z badań terenowych Zakładu Archeologii Polski...*

²⁰ Wł. Antoniewicz, op. cit., s. 380.

²¹ Zespół grobowy z Biniątek, pow. Busko, znajduje się w opracowaniu; materiały w Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach.

²² L. Kozłowski, op. cit., s. 60.

²³ Wł. Antoniewicz, op. cit., s. 379.

²⁴ *Ibid.*, s. 377.

²⁵ L. Kozłowski, op. cit., s. 38.

²⁶ Z. Pyzik, op. cit., s. 349 n.

²⁷ L. Kozłowski, op. cit., s. 38.

²⁸ *Ibid.*, s. 61.

²⁹ Z. Krzak, op. cit., s. 19.

³⁰ Wł. Antoniewicz, op. cit., s. 376.

³¹ *Ibid.*, s. 378 n.

czym sposobem życia, co wiązać można z gospodarką pasterską, potwierdzoną licznymi materiałami osteologicznymi pochodzącymi z osad i grobów³².

Mimo prawie całkowitego braku systematycznych badań nad kulturą amfor kulistych w Kieleckiem, ilość stanowisk tej kultury wydatnie tutaj wzrosła w ostatnich kilku latach. Wydaje się, że pogląd, jakoby nie odegrała tu żadnej wybitniejszej roli³³, jest obecnie nie do przyjęcia.

Zygmunt Pyzdek

³² Odpowiednie materiały zob. w cytowanej wyżej literaturze.

³³ S. Nosek *Zarys archeologii Małopolski*, Kraków 1956, s. 26.

ЗАХОРОНЕНИЕ МЕГАЛИТИЧЕСКОГО ТИПА КУЛЬТУРЫ ШАРОВИДНЫХ АМФОР В ПАЦАНУВЕ

Захоронение культуры шаровидных амфор в городе Пацануве, Бускского района Келецкого воеводства, было обнаружено и исследовано работниками Свентокшиского музея города Кельце осенью 1963 г. Прямоугольный ящик из плит литотамниевое известняка был расположен на линии восток—запад и имел полукруглое отверстие в восточной стенке. Размеры ящика: длина 228 см., ширина 145 см., высота 107 см. Ящик был полностью скрыт под поверхностью почвы.

В ящике были похоронены двое мужчин и один подросток в возрасте 12—15 лет. Рядом со скелетами находилось несколько сосудов, кремневый топор, кремневая ножеидная пластинка, кварцитовое орудие и медное украшение, от которого сохранился лишь фрагмент.

На основании характерной формы и конструкции ящика, а также найденного в нем инвентаря, захоронение датируется исходом эпохи неолита в Польше.

Неолитическая культура шаровидных амфор представлена в Келецком воеводстве поселениями и захоронениями, обнаруженными в 19 точках воеводства.

CIST GRAVE OF THE GLOBULAR-AMPHORAE CULTURE AT PACANÓW IN THE DISTRICT OF BUSKO

A grave of Globular-Amphorae Culture at Pacanów in the District of Busko in the Province of Kielce was discovered and examined by the scientific staff of the Museum of Kielce, in Autumn 1963.

The grave was made of monolithic limestone plates. It was of rectangular shape, allongated on the east-west axis, with a semicircular hole, 33 × 60 cm., in the east wall. Its dimensions were as follows: 229 cm. long × 145 cm. wide × 104 cm. high. The grave was entirely hidden under the field surface. In its interior two adult men and one teen-aged child were interred. The dead's equipment consisted of few vessels, an ax, a plane — both made of flint — a quartz tool, and a copper trinket; of the latter but a remnant has been left.

According to the peculiar grave shape and structure as well, and owing to the relics stated within the grave, the findings of Pacanów were defined to originate in the decline of the Neolithic Age in Poland.

Neolithic Culture of the Globular-Amphorae in the Province of Kielce is known owing to settlements and cemeteries including 19 localities.